

Amerikai könyvtárak – magyar könyvtárak

Már három éve tartózkodom Magyarországon, és ezidő alatt megfigyeltem, miben különböznek a magyar könyvtárak a Wyomingbeliektől.

Az Egyesült Államokban a nyilvános könyvtárak részei a megyei adminisztrációs rendszernek, a könyvtárakat minden nagyvárosban közkölségen tartják fenn. Az Egyesült Államokban és Kanadában alacsony az üzemanyagár, így a vidéki településekre gyakran jár mozgó könyvtárszolgálat autón és hajón egyaránt. Gyakran a megyei könyvtár egész részlegeit rakodják fel kamionokra vagy hajókra, hogy megoszthassák azokat a farmokon és tanyákon élő családokkal, akik másképpen korlátozott mértékben jutnának a gyűjtemények közelébe.

A közkönyvtárak mellett minden oktatási intézmény és sok nagyváros magángyűjteményeket (intézeti gyűjteményeket) tart fenn, melyeket olvasójegy árának fejében a nagyközönség is használhat. Ez az ár rendszerint jelképes. Nekem tizenegy olyan olvasójegyet van, amelyekkel nyilvános és magángyűjteményeket is látogathatok négy amerikai államban és két kanadai tartományban. A könyvtárak rendszerint igen nagylelkűek, ha az olvasójegyekről van szó, mert tőkékjük részint az olvasók számának függvényében nő. Ha sok ember használ sok anyagot, a könyvtár is pénzalapot halmozhat fel. Ha az olvasók több közösségi részből kerülnek ki, akkor a könyvtár több pénzt kap. Ha a gyűjteményt csak egy maroknyi ember használja, pl. egy főiskola egyetlen tanszéke, akkor az alaptőke is lepad. A könyvtárak ezért minél több olvasójegyet szeretnének minél több ember kezébe adni.

Hadd osszak meg egy személyes élményt. 1990-ben Észak-Dakotában nyaraltam, és az akkor éppen folyamatban lévő kutatásaimhoz információkra lett szükségem. Magammal vittem azt a német fiút, akit cserediákként láttam vendégül, a kanadai Reginába autóztunk, hogy megnézzük, mit találhatunk. Szerencse, hogy volt Reginában egy kis, eldugott főiskola és a könyvtára megadta nekem azt az információt, amit kerestem. A főiskola nekem is és a német fiúnak is adott olvasójegyet. Ő visszaküldte az elhozott könyvet Düsseldorfból, én pedig az enyémet – két hét hosszabbítás után – Wyomingból. Valószínűleg én vagyok az egyetlen wyomingi, akinek olvasójegye van és kölcsönzött is abból a főiskolából, a fiú pedig szintén az egyetlen ember lehet Düsseldorfban, akinek szintén van ilyen.

A könyvtárhasználat kiterjed a könyvtárközi kölcsönzésre is. Az Egyesült Államok, Kanada és Mexikó gyűjteményeinek nagy részét már katalogizálták, s majdnem minden könyvtárban számítógépen lehívhatók. Ha egy könyv nincs meg a helyi könyvtárban, az egyik könyvtár kölcsönzi a másiktól, elegendő a helyi könyvtárba olvasójegy. Az olvasónak csak akkor kell fizetnie, ha a kikölcsönzött könyvet késedelmesen vagy megrongálódva adja vissza. A díjakat a helyi könyvtár szedi be, s továbbítja a kölcsönzőnek. Néhány könyvtár az olvasóval fizetteti ki a könyvtárközi kölcsönzés postai díjait, míg mások „lenyelik” a postaköltséget, ezzel is arra ösztönözve az olvasókat, hogy minél többet kölcsönözzenek. Hogy

ki fizesse a postai díjat, több mint üzleti kérdés. A könyvtárak rendszerint azért nem számítanak fel díjat a könyvtárközi kölcsönzésben, hogy más könyvtárak se számítsanak fel nekik. Azt teszik, amit másoktól elvárnak.

Két könyvtárközi kölcsönzési hálózat működik Wyomingban. A *Western Library Network* (WLN) a nyugati vidékeket és tartományokat látja el. A nagyobbik hálózat, az OCLC a keleti országrészekre összpontosított. Az egyéni WLN olvasó csak bekapcsolja a számítógépet és bármilyen forrás után kutathat. A helyi számítógépes modem összeköti a könyvtárat a Lacey-ben vagy Washingtonban található központi adatbázissal. Ez az adatbázis azonnal megadja a kért anyag lelőhelyi adatait. A modemen keresztül cím, szerző vagy tárgykör szerint is kereshetünk, leghatékonyabban viszont Lasercat segítségével kutathatunk.

A Lasercat olyan CD-ROM-készlet, melynek tartalmát negyedévenként bővítik. A lemezek minden olyan információt tartalmaznak, ami a WLN-ben megtalálható, s a könyvtár is megkapja ezt a lézerlemez-készletet minden negyedévben. A könyvtárak általában a korábbi lemezeket is megtartják, ha baj lenne a legfrissebbekkel. A Lasercat évi előfizetési díja kb. 970 dollár.

Átfogóbb kérdések kutatására a Lasercat-et, speciálisabb témákhoz a WLN-t használjuk. Vagyis a Lasercat-et kezdő olvasóknak tervezték, a WLN sokkal kifinomultabb. Ha a kívánt forrásanyag nem található meg a WLN hálózat egyik könyvtárában sem, akkor kiterjeszthetjük a keresést az INTERNET-re is. Az olvasó utasítja a WLN modemet, hogy lépjen be az INTERNET rendszerbe úgy, hogy tárcsázza WLN-INTERNET számot. Ebben a rendszerben a könyveket legkönnyebben a Woldcat-en keresztül lehet megtalálni. A folyóiratokat viszont könnyebben előkereshetjük az alhálózatokon át. Amikor egy könyv lelőhelyét megtalálták, a könyvtár egy billentyű lenyomásával elkérheti, s elküldik a címükre. Az egész eljárás másodpercek alatt zajlik. Azon könyvtárak, amelyek nem tagjai a hálózatnak, levélben kérhetik ugyanezt, s valószínűleg kölcsönzési díjat számítanak fel nekik.

A könyvtárközi kölcsönzést a kölcsönzőpultnál lehet igénybe venni, míg a katalogizálás technikai folyamat. Az amerikaiak négy katalogizálási eljárást használnak. A Dewey-féle tizedes osztályozást többnyire közkönyvtárakban, általános és középiskolákban alkalmazzák. A *Library of Congress System* (LOC) megközelítőleg harminc kategóriát használ ugyanazon anyag felosztására (pl. kiadás). A LOC rendszert felsőoktatási könyvtárakban használják. A WLN tárgymutató számokat (RID) is használ olyan anyagok jelölésére, amelyeket soha nem katalogizáltak a Library of Congress-ben. A MARC rekordot viszont kimondottan gépi anyagfeldolgozásra tervezték.

Amikor egy könyvtár új könyvvel bővíti a gyűjteményét, Lasercat-en ellenőrzi, hogy egy másik könyvtárnak nincs-e meg az adott kiadvány. Ha a könyv már szerepel valamely más könyvtár felsorolásában, akkor a feldolgozó ugyanazokat a hivatkozási adatokat használja fel. Ha nincs a rendszerben az adott mű, a könyvtáros beírja az adatokat közvetlenül a WLN-be. A helyi könyvtárak szintén WLN hivatkozási adatait használják, mikor új könyvet katalogizálnak. Ez a könyvtár használóját is segíti, mert egyik könyvtárról a másikra haladva meghatározza a dokumentum lelőhelyét. Az, hogy a könyvtárak részt vegyenek a modemben, több modem-hálózathoz csatlakozzanak vagy Lasercat-re támaszkodjanak: üzleti megfontolás. A kisebb könyvtárak nem engedhetik meg, hogy mode-

met vásároljanak, így marad a Lasercat. A modemnek – akárcsak a telefonnak – bekötési és használati díja is van. A keresés gyakran ingyenes, de ha egy könyvtárközi kérés érkezik, akkor a kölcsönző könyvtárnak kell a díjat fizetnie. Sok könyvtár nem számít fel díjat, mert a nyilvántartás külön munka, másrészt remélik, hogy ezt a gesztust más könyvtárak is viszonyozni fogják. Tehát: csak azt teszik, amit szeretnének, ha mások is tennének velük.

Ha egy helyi olvasónak csak néhány oldalra van szüksége, a könyvtárak inkább csak a másolatokat küldik el. A másolatokat lebélyegzik, melyen az szerepel, hogy az anyag szerzői jogilag védett, kereskedelmi forgalma törvénybe ütközik. Vagyis, az olvasó készíthet másolatokat saját használatára, de nem terjesztheti vagy nem adhatja el. A kölcsönadók a folyóiratokat is lemásolják, csökkentve annak veszélyét, hogy elvész az eredeti mű. Egy kb. félezer hallgatóval rendelkező főiskola átlag évi 600 anyagot kölcsönöz máshonnan évente.

Ha egy könyvet megrongálva adnak vissza, de még használható állapotban van, a könyvtár eltekint a kártérítéstől. Ha a dokumentum teljesen használhatatlan, a könyvtár követelni szokta a kicserélési költséget.

Mióta Magyarországon élek, sokszor figyeltem a két könyvtári rendszer hasonlóságait és különbségeit. Itt is vannak nyilvános gyűjtemények, intézeti könyvtárak stb.

Viszont a könyvtárközi kölcsönzés még mindig manuálisan működik, mert Magyarországon nincs olyan számítógépes összeköttetés, mint Észak-Amerikában. Ez meg fog változni. Nemsokára a könyvtárak az egész országban modemen és képernyőkön keresztül fognak kommunikálni. Az információáramlás felerősödik, amint az információ hozzáférhetővé válik. Olyan cseréket, amelyek most hónapokat vesznek igénybe, órák alatt le lehet bonyolítani.

Amit nehezebb lesz megoldani az az, hogy a könyvtárközi kölcsönzés az országhatárokon keresztül is működjön. Az Egyesült Államok és Kanada kidolgozott olyan szabadcsererendszerrel, amelyhez később Mexikó is csatlakozott. Ezt azelőtt valósították meg, mielőtt az Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Egyezményt aláírták. A kihívás, amelyet a számítógépesítés fog Magyarországra kényszeríteni az, hogy olyan egyezményeket kell kötni a könyvtárrendszeren belül, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a könyvek és az információ szabadon áramolhasson az országon belül és a határokon keresztül. Addig, míg a könyvtárközi kölcsönzés ilyen veszélyes, csak hozzájárul Magyarországon a világ többi részétől történő elszigetelődéshez. 1990-ben az Európai Közös Piac Bizottsága úgy becsülte, hogy kb. tíz évbe telik, míg Magyarország teljesíteni tudja a felvételi követelményeket. A számítógépesítés ezidő alatt végbemegy. Mint írtam, az Egyesült Államok, Kanada és Mexikó már az Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény aláírása előtt megkötötték azokat a szerződéseket, amelyek a szabad információáramláshoz szükségesek. Szeretném látni, hogy Magyarország is köt hasonló egyezményeket, mielőtt felvennék a Közös Piacba. Szeretném, ha 2000 előtt a magyar könyvtárak fejlettsége utolérné a világ többi részében működő könyvtárakat. Szeretnék szabad információáramlást látni a könyvtárakon keresztül, amely nem teszi Magyarországot Wyomingtól elszigeteltté.

Dr. Roger Thomas